



การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

The community participatory in Vihara design to conserve the Borlekta iron ore pit in the Hua Fai temple, Wiang Ta sub-district, Long district, Phrae province

ณัฐพล เรืองวิทยานุสรณ์¹

Natthaphon Ruangwittayanusorn¹

Received: 2023-10-30

Revised: 2024-02-07

Accepted: 2024-02-16

บทคัดย่อ

พื้นที่บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย มีความสำคัญเป็นแหล่งสินแร่โลหะกรรมของชุมชน มีศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีองค์ประกอบสามารถเป็นภาพแทนของชุมชนช่างผู้ผลิตงานเหล็กตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขาของภาคเหนือ ปัจจุบันพื้นที่ภายในวัดมีการซ้อนทับกันในมิติการรับรู้และการจัดการทรัพยากรภายในพื้นที่ชุมชน เมื่อมีแหล่งทุนภายนอกชุมชนเข้ามามีกระบวนการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมกายภาพภายในวัดโดยการจัดสร้างพระวิหาร จนเกิดความตระหนักต่อผลกระทบที่จะมีกับบ่อเหล็กและการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัดหัวฝาย การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อสำรวจพื้นที่ทางกายภาพและสำรวจข้อคิดเห็นชุมชน และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจัดการประชุมกลุ่มย่อยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน ซึ่งข้อค้นพบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ (1) สำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และสำรวจข้อคิดเห็นชุมชนต่อแนวทางการอนุรักษ์บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย บริเวณพื้นที่วัดหัวฝาย และ (2) เสนอแนวทางการออกแบบพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่วัดหัวฝาย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ การศึกษาใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ (1) การรับรู้และให้ความสำคัญต่อสภาพกายภาพพื้นที่ของชุมชนไม่ตรงกับการใช้งานที่เกิดขึ้นจริง (2) ชุมชนหัวฝายมีลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและมีผังโครงข่ายในรูปแบบรวมศูนย์การตัดสินใจ และ (3) ข้อเสนอต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้

(Faculty of Architecture and Environmental Design, Maejo University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: wasana14229@gmail.com

คำสำคัญ: การออกแบบพระวิหาร การมีส่วนร่วมกับชุมชน การอนุรักษ์พื้นที่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

Abstract

Borlekta iron ore pit area at the Hua Fai temple is a significant source of metal ores for the community in Wiang Ta subdistrict, Long district, Phrae province, with the Borlekta Shrine, which serves as a spiritual anchor. These elements represent the local blacksmith community in the northern mountainous valley. Currently, there is an overlap in the perception and resource management within the temple area due to external funding sources that have triggered changes in the physical temple environment, including the vihara construction. This has raised concerns about its impact on the community iron ore pit and space management within the temple. The research has two objectives: (1) to explore the physical conditions of the temple area and survey community opinions on conservation guidelines for the community iron ore pit, and (2) to propose the vihara design guidelines and the conservation of the temple area with the participation of the Hua Fai community. The study employs qualitative research approach to explore the physical space, community opinions, and organize stakeholder subgroup meetings within the community. The study result comprises three key findings: (1) The perception and importance given to the physical condition of the community's space did not correspond to the actual use, (2) Hua Fai community has participation characteristics based on psychological connections and has a network diagram in the form of centralized decision making, and (3) Proposal for the vihara architectural characteristic and conserving the Borlekta community iron ore pit.

Keywords: Vihara design, community participatory, area conservation, cultural landscape

บทนำ

พื้นที่ศึกษาที่วัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ มีบ่อเหล็กดำซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชน โดยในอดีตนอกจากจะเคยใช้เป็นแหล่งสินแร่ผลิตโลหะกรรม เพื่อใช้งานภายในชุมชนและส่งเป็นบรรณาการไปยังเมืองลำปางแล้ว บริเวณวัดหัวฝายยังมีการตั้งศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งจะมีการไหว้ผีบ่อเหล็กอยู่เป็นประจำทุกปี กระทั่งการผลิตในสังคมเกษตรได้เปลี่ยนไป เหล็กที่ดีและมีคุณภาพจากนอกพื้นที่ในปัจจุบันถูกจัดส่งมาทางรถไฟและรถบรรทุก ชุมชนจึงเริ่มลดความจำเป็นในการพึ่งพาบ่อเหล็กเอง โอกาสในการที่ชุมชนและความเชื่อเชิงจิตวิญญาณบ่อเหล็กจะมีเข้ามาอยู่ร่วมพึ่งพากันจึงลดตามไป และเมื่อวัดในพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานภายในพื้นที่เมื่อช่วง 60 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการซ้อนทับกันในมิติการรับรู้และการจัดการทรัพยากรภายในพื้นที่ชุมชน กระทั่งมีคณะศรัทธาภายนอกชุมชนได้เสนอการบริจาคปัจจัยแก่วัดหัวฝาย เพื่อปรับเปลี่ยนศาลาการเปรียญให้เป็นพระวิหารภายในวัด แต่เกิดความกังวลภายในชุมชนต่อผลกระทบที่จะมีแก่บ่อเหล็ก และการจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัดหัวฝาย (ดังภาพที่ 1)



ภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง ห่างจากจังหวัดแพร่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 42 กิโลเมตร

หากพิจารณาจากที่ตั้งในอำเภอลอง จังหวัดแพร่ เป็นแหล่งแร่เหล็กที่สำคัญของหัวเมืองล้านนามีหน้าที่ผลิตและจัดส่งเหล็กที่หลอมเป็นก้อนตามตกลงไปยังเมืองลำปาง ซึ่งจะผลิตเป็นเครื่องมือและอาวุธชุมชนในอำเภอลองจึงมีความผูกพันกับชุมชนในจังหวัดลำปาง โดยชุมชนบริเวณวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า มีความเชื่อว่าตนเองเป็นชาวลำปาง จากข้อมูลเชิงภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ พบความเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นในเรื่องแหล่งแร่เหล็กกับการตั้งเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) และมีเมืองเขลางค์นคร (ลำปาง) เป็นเมืองสำคัญ ทั้งสองเมืองนี้ตั้งอยู่บนแอ่งที่ราบที่สามารถขุดเอาตะกอนเหล็กในชั้นดินออกมาใช้ได้ด้วยเครื่องมือขุดสำรวจระดับชุมชน มีหลักฐานจากกรมศิลปากรพบซากเตาหลอมและเศษตะกั่วเหล็กในพื้นที่ผลิตเหล็กอาทิ ตำบลแม่ลาน อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ตำบลบ่อสร้อย อำเภอสอด และตำบลแม่โถ อำเภอมะแม่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตำบลแม่ถอด อำเภอดง จังหวัดลำปาง ตำบลบ่อเหล็กทอง และตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ โดยในพื้นที่ดังที่ได้กล่าวมา พบว่า มีการตั้งชุมชนมาอย่างยาวนานและมีการพัฒนาภูมิปัญญาการผลิต

เหล็กของตอนมาอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นพื้นที่ที่พัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมได้อย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตน ขณะเดียวกัน หากพิจารณาแหล่งแร่เหล็กตามการกำเนิดซึ่งกรรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ แบ่งได้ 2 แบบหลัก คือ กำเนิดแบบการเย็นตัวของแมกมา (magmatic iron deposit) ซึ่งมีลักษณะแทรกตัวอยู่ในหินอัคนีที่มีเนื้อแข็ง อาจพบในพื้นที่ที่มีหินอัคนีแทรกไปในแนวหินปูน ดังเช่นที่พบในพื้นที่อำเภอลอง แต่แหล่งแร่เหล็กที่เกิดในลักษณะนี้เครื่องมือในระดับชุมชนไม่อาจนำสินแร่ออกมาใช้ได้ ส่วนการกำเนิดแหล่งแร่เหล็กแบบที่สอง คือ กำเนิดแบบหินชั้น (sedimentary iron deposit) การกำเนิดแบบนี้โดยเฉพาะในรูปแบบแหล่งแร่เหล็กที่สะสมตัวอยู่ตามเชิงเขาและที่ลุ่ม (colluvial deposit) ซึ่งสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการตั้งถิ่นฐานชุมชนดังพื้นที่ศึกษาบ่อเหล็กด้าวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ สามารถเป็นภาพแทนของชุมชนช่างผู้ผลิตงานเหล็กตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขา (foothill slopes village) และมีศักยภาพสามารถพัฒนาเป็นพื้นที่เรียนรู้พิพิธภัณฑ์มีชีวิตแก่เยาวชนในชุมชน ตลอดจนเพื่อรองรับการใช้งานของชุมชนในปัจจุบันและอนาคต

การวิจัยนี้มีคำถามในงานวิจัยว่า ควรกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างไรเมื่อพื้นที่ชุมชนมีความซ้อนทับกันระหว่างสถาปัตยกรรมแบบลำปางและแบบไทใหญ่ และควรระบุขอบเขตและแนวทางการใช้พื้นที่วัดหัวฝายและบ่อเหล็กเวียงต้าอย่างไร จึงจะเหมาะสมต่อความต้องการการใช้งานโดยชุมชนในปัจจุบัน และโอกาสการขยายความต้องการในอนาคต โดยมีวัตถุประสงค์ (1) สำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และสำรวจข้อคิดเห็นชุมชนต่อแนวทางการอนุรักษ์บ่อเหล็กด้าตลอดจนบริเวณพื้นที่วัดหัวฝาย และ (2) เสนอแนวทางการออกแบบพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่วัดหัวฝายโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนหัวฝาย ผ่านการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพสำรวจพื้นที่ทางกายภาพและสำรวจข้อคิดเห็นชุมชน และการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจัดการประชุมกลุ่มย่อยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน กระทั่งสามารถประมวลรูปแบบพระวิหารและแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กด้าวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

1. แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม

Panin (2005) ได้ชี้ว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนพื้นถิ่นจะมีลักษณะที่พึงพิงและกลมกลืนไปกับนิเวศน์โดยรอบ เมื่อผนวกกรรมเข้ากับชนบทรธรรมนิยมความเชื่อจะกลายเป็นวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ที่ผสมรวมกับการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชน ซึ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในตำบลเวียงต้ามีการแสดงลักษณะสอดคล้องตามข้อคิดเห็นดังกล่าว โดยสะท้อนผ่านการเป็นชุมชนเกษตรกรรมขนาดเล็ก ที่มีพื้นที่เพาะปลูกแทรกตัวอยู่ภายในที่ว่างระหว่างหุบเขาที่ราบที่ค่อนข้างเล็กและแคบ ทำให้แปลงเกษตรของชุมชนเกาะตัวขึ้นไปบนลาดตะพักเชิงเขา ด้วยสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงและมีชั้นหินปูนแทรกมาบนผิวดินทำให้จำเป็นต้องมีการทำนาแบบขั้นบันไดในบางพื้นที่ (ดังภาพที่ 2) นอกจากนี้ พื้นที่ตำบลเวียงต้ามีลำน้ำสำคัญ คือ คลองแม่ต้า คลองแม่ทะ และคลองแม่เหล่งน้อย ซึ่งจะไหลไปรวมกันที่วัดต้าเวียงกลายเป็นแม่น้ำแม่ต้าไหลไปทางทิศใต้ จากสัณฐานของพื้นที่นั้นนอกจากจะเอื้อให้ชุมชนเข้าถึงทรัพยากรแร่เหล็กแล้ว ยังมีป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์จนเป็นแหล่งผลิตไม้สักที่สำคัญด้วย ทำให้มีการพัฒนาเป็น

พื้นที่พักสินค้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่เข้ามาค้าขายและทำกิจการไม้สัก โดยเส้นทางการค้านี้เชื่อมโยงเวียงต้าเข้ากับเมืองสอง (พื้นที่อำเภอสอง จังหวัดแพร่ในปัจจุบัน) และเส้นทางการค้าอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงหัวเมืองล้านนาเข้าพื้นที่อื่น จุดนี้แสดงความสัมพันธ์กันอย่างมากระหว่างล้านนากับกลุ่มไทกลุ่มอื่นในละแวกใกล้เคียง ความสัมพันธ์นี้แน่นแฟ้นลงไปถึงระดับตามระบบเครือญาติและทางเศรษฐกิจ (Yasuda, 2008) สัมภาระทางวัฒนธรรม (cultural baggage) ที่มาตามเส้นทางการค้าและการอพยพได้สะท้อนออกมาทางงานผลิตเครื่องมืออำนวยการความสะดวก คติความเชื่อ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและการจัดการสภาพแวดล้อม (Oranratmanee, 2015) พ้องกับข้อคิดเห็นของ Sauer (2008) ที่ชี้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นกระบวนการปั้นแต่งภูมิทัศน์ธรรมชาติโดยกลุ่มวัฒนธรรมใดกลุ่มวัฒนธรรมหนึ่ง อาศัยวัฒนธรรมเป็นผู้ดำเนินการ (agent) ผ่านธรรมชาติเป็นสื่อ (medium) ทั้งนี้ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติภายในตำบลเวียงต้า ที่มีเทือกเขาโอบล้อม มีลำน้ำไหลผ่าน มีทรัพยากรสินแร่และไม้สักอันมีค่า เป็นสิ่งเชื่อเชิญให้ชุมชนหลากหลายเชื้อพันธุ์แวะเวียนเข้ามาพักพิงหยิบใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ที่มีการทบซ้อนสัมภาระทางวัฒนธรรมและมีการสื่อสารระหว่างกันผ่านสื่อ (medium) ทั้งในทางจิตวิญญาณ ความเชื่อ และศาสนา

ในการศึกษาด้านนิเวศน์ชุมชน และภูมิทัศน์วัฒนธรรมการเก็บข้อมูลผังชุมชนและข้อมูลทางสถาปัตยกรรมเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เข้าใจกระบวนการก่อรูป และพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับเวลา ถิ่นฐานที่ตั้ง สถานภาพสังคม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป (Oranratmanee, 2015) ดังเช่นเมืองสองและเวียงต้าที่เป็นแหล่งแร่เหล็กที่สำคัญมายาวนานนับตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ แต่การตีเหล็กและผลิตเหล็กลดลงอย่างมากหลังปี พ.ศ. 2500 ทำให้การรับรู้เข้าใจสภาพกายภาพของชุมชนเปลี่ยนไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่ชะลอการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การพึ่งพาระบบนิเวศ (Panin, 2005) และการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับคติความเชื่อร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ การสำรวจรวบรวมข้อมูลจะช่วยประกอบภาพการตระหนักรู้สภาพแวดล้อม (Lynch, 1960) และสามารถกำหนดเป็นขอบเขต (buffer zone) เพื่อการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้สังคมเครือญาติของกลุ่มวัฒนธรรมร่วม ได้มีห้วงเวลาพิจารณาร่วมกันถึงภูมิปัญญาสำคัญที่ถูกหล่อหลอมภายในภูมิศาสตร์หุบเขาที่อุดมไปด้วยสินแร่ คัดกรอง เพื่อบอกเล่าสืบต่อไปในกลุ่มเครือญาติชาติพันธุ์ของตน



ภาพที่ 2 ภาพถ่ายมุมสูงแสดงสภาพภูมิประเทศโดยรอบพื้นที่ศึกษาวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

พื้นที่วัดหัวฝายเป็นพื้นที่ที่มีการซ้อนทับ ทั้งในมิติเชิงประโยชน์การใช้งานของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มิติเชิงอำนาจการปกครอง และมิติเชิงความเชื่อและศาสนา แม้ว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะมีการเว้นระยะและใช้ความประนีประนอมสูงในการร่วมกันจัดการ แต่ยังคงมีปัญหาในการเห็นภาพร่วมกันและความเกรงใจอันเกิดจากอำนาจหน้าที่การจัดการเหนือพื้นที่วัดหัวฝายและบ่อเหล็กดำ ในกรณีนี้สอดคล้องกับการดำเนินงานของ Wilson III (2008) ที่แบ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็น 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการบริหารความขัดแย้ง เมื่อศึกษาและบริหารความสมดุลได้อย่างเหมาะสม จะช่วยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบรรลุถึงแนวทางการจัดการปัญหาร่วมกัน

ทั้งนี้ การวิจัยตามกระบวนการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participation action research) ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ส่งผลต่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วย อายุ เพศ การศึกษา ขนาดครอบครัว อาชีพ รายได้ และระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องถิ่นนั้น (Kaufman, 1949) หรือขมวดเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางสังคม และเศรษฐกิจ และปัจจัยด้านการสื่อสาร (Siprasat, 1999) ในแง่การเข้ามามีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย Chakphisut (2003) เชื่อว่ามี 2 ลักษณะการมีส่วนร่วม ที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการได้อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผลและลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ พบว่า ในการดำเนินลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจมักถูกนำไปเพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยใช้ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผลเป็นส่วนกระตุ้นเสริมหรือส่วนกระตุ้นการถกคิด

ส่วนการดำเนินงาน Kemmis & McTaggart (2005) เสนอว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) ต้องมีกระบวนการทำงานที่สะท้อนผลการดำเนินงานของตนเอง (spiral of self-reflecting) อันได้แก่ การวางแผน (planning) การปฏิบัติ (action) การสังเกต (observing) และการสะท้อนกลับ (reflecting) ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนหากจะสามารถลดข้อขัดแย้ง ส่งเสริมการให้ความร่วมมือ และการยอมรับโครงการพัฒนาที่กำลังเกิดขึ้น จะต้องประกอบขึ้นด้วย 4 พื้นฐาน คือ การมีส่วนร่วมตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ (Cohen & Uphoff, 1977) ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรของชุมชนใดก็ตาม ล้วนสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ภายในวัด การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและวัด ในการหาแนวทางปรับกิจกรรมและการใช้พื้นที่ภายในวัด จะสามารถช่วยให้วัดและชุมชนกลับมามีความอนุเคราะห์เกื้อกูลต่อกัน เพื่อให้วัดสามารถเป็นพื้นที่รวบรวมจิตใจของผู้คนในชุมชนต่อไปได้ (Chumduang, 2023)

3. แนวคิดการออกแบบวิหารล้านนา

นับแต่อดีตวิหารเป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา ที่ผู้คนในชุมชนจะเข้ามาร่วมประกอบพิธีที่เป็นศรัทธาอันเป็นการรวบรวมจิตใจผู้คนในชุมชน ในการออกแบบอาคารสำคัญ

ที่ใช้รวบรวมผู้คนในชุมชนนี้ Lieorungruang, et al. (2007) ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนอาศัยภูมิปัญญาพื้นถิ่นในการออกแบบอาคาร 9 ประการ ได้แก่ การเลือกที่ตั้ง วัสดุวัสดุมวลสารอาคาร การวางทิศทางอาคาร การปรับตัวของผู้ใช้อาคาร การออกแบบสภาวะน่าสบายในอาคาร การออกแบบประโยชน์ใช้สอยของอาคาร การใช้แสงสว่างจากธรรมชาติในอาคาร การออกแบบอุปกรณ์บังแดด และช่องเปิดอาคาร ซึ่งในแต่ละชุมชนอาจมีปัจจัยอื่นเข้ามาเสริม แต่โดยหลักแล้วการประกอบสร้างวิหารล้านนาจะมีชนบทโลกควบคุมขนาดและรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์อยู่ ในการศึกษาลักษณะวิหารล้านนา Boonyasurat (2001) ได้แบ่งลักษณะและผังวิหารล้านนา เป็น 3 ยุค ได้แก่ วิหารที่มีการสร้างในพุทธศตวรรษที่ 21 พุทธศตวรรษที่ 22 และพุทธศตวรรษที่ 23 ตามลำดับ ทั้งได้ให้ข้อคิดเห็นว่า วิหารล้านนาในยุคหลังปี พ.ศ. 2400 จะได้รับอิทธิพลขนบแนวคิดจากภาคกลางของไทยอยู่มาก ทำให้สัดส่วนอาคารและการประดับตกแต่งแบบภาคกลางเข้ามาผสมกลมกลืนกันไปจนเห็นเอกลักษณ์แบบล้านนาได้ไม่ชัดเจน ในส่วนเอกลักษณ์แบบล้านนา Thongthammachat (2021) ได้ชี้ถึง ลักษณะเฉพาะของล้านนาผ่านรูปแบบการย่อมุมที่เรียกว่า “หักจ็อก” มีการลดชั้นหลังคาด้านหลัง 3 ชด (การซ้อนชั้นหลังคา) ด้านหลัง 2 ชด ภายใต้ระบบโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่ และอีกส่วนที่สำคัญคือการสร้างโขงพระเจ้า (ภาษาถิ่นของภาคเหนือ ใช้เรียกที่ประดิษฐานพระประธานในห้องท้ายวิหารล้านนา) มากำหนดขอบเขตปริณิณทลความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นภายในพระวิหาร

นอกจากนี้ Boonyasurat (2001) ยังแบ่งรูปแบบของวิหารล้านนาเป็น 2 แบบหลัก คือ วิหารโถง (วิหารป้วยหรือวิหารไม่มีป้างเอก) ซึ่งเป็นวิหารแบบที่ไม่นิยมสร้างผนัง โดยจะทำชายคาให้ต่ำและอาจมีการทำผนังลอยลงจากช่อมาประมาณครึ่งช่วงเสา วิหารแบบนี้จะเห็นได้ที่จังหวัดลำปาง และวิหารอีกรูปแบบหนึ่งที่นิยมในล้านนา คือ วิหารแบบปิด (วิหารปราการหรือวิหารแบบมีป้างเอก) สันนิษฐานว่า มีการก่อสร้างมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นวิหารแบบที่มีการสร้างผนังจากฐานวิหารไปจรดโครงหลังคา ซึ่งแบ่งย่อยลงไปได้เป็น วิหารทรงโรง (ไม่ยกเก็จ ผนังมักเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบในวัฒนธรรมหริภุญไชย) และวิหารทรงปราสาท (เป็นแบบที่ให้ความสำคัญกับการประดิษฐานพระประธาน คาดว่าได้แนวคิดต่อเนื่องมาจากวิหารกลุ่มสุโขทัย-พุกาม)

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งในวิหารแบบล้านนา คือ ปรากฏการณ์แสงภายในพระวิหาร ซึ่ง Supasri (2015) ให้ข้อสังเกตว่า มีลักษณะแสงที่ นุ่มนวลและสงบนิ่ง อันเกิดจากการให้ความสว่างโดยแสงที่ผ่านการสะท้อนและการที่แสงลอดผ่านองค์ประกอบช่องเปิด ลักษณะแสงที่เกิดขึ้นเฉพาะนี้ได้จากการสังเกตปรากฏการณ์แสงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ สะท้อนถึงความเอาใจใส่ ช่างสังเกต และมีความสามารถสร้างความรู้สึกให้ผู้เข้าใช้อาคารไม่อึดอัดหรือถูกจำกัดขอบเขตทางสายตา ขณะเดียวกันยังสามารถให้ผู้เข้าใช้มุ่งความสนใจไปยังสิ่งที่อยู่ภายในอาคารได้ โดยวิธีวิหารบิพหรือการแก้มุมบิพทางสายตา (anti-perspective) ของสล่า (ช่างฝีมือ) ผู้สร้างวิหาร (Boonyasurat, 2001)

เอกลักษณ์เฉพาะอย่างสัดส่วนวิหาร พบว่า มีความสัมพันธ์กับแสงและ “ฤกษ์” ช่วงเวลาที่ทำให้นึกถึงเหตุการณ์สำคัญทางพุทธศาสนา (Supasri, 2015) การกำหนดค่าสัดส่วนที่มีความเฉพาะตัวนี้ได้ส่งต่อผ่านสล่า (ช่างฝีมือ) จากรุ่นสู่รุ่นด้วยจารีตประเพณีวิหาร ส่วนการปฏิบัติในการก่อสร้างจริงสล่า (ช่างฝีมือ) จะประยุกต์ใช้เป็นสูตรหักไม้วิหาร เพื่อหาขนาด “ไม้มอก” (Thongthammachat, 2021) โดยสูตรหักไม้

วิหารหรือสูตรแม่ม่อนนี้ Tumtong (2017) พบที่ต่างกันในปัจจุบัน 3 รูปแบบ ได้แก่ ฉบับพระครูอดุลย์สีลภิต วัดธาตุคำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับสวาทูเจ้านันทาวัดตุนใต้ จังหวัดพะเยา และกลุ่มสูตรหักไม้วิหารสำนวนอื่นที่มีรายละเอียดปลีกย่อยต่างกันไป เช่น มีสัดส่วนสูงโปร่งแบบอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เอกลักษณะเฉพาะของวิหารล้านนาปรากฏให้เห็นผ่านสัมผัสนเฉพาะทางปรากฏการณ์แสงที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา สภาพแวดล้อม และที่ตั้งที่ตัววิหารอยู่ เอกลักษณะนี้ถูกกำหนดเอาไว้ด้วยระบบจารีตและสูตรหักไม้วิหารหรือสูตรแม่ม่อน ซึ่งในปัจจุบันได้ถูกกล่าวถึงมีอยู่ 3 รูปแบบ หากกล่าวถึงรูปแบบของวิหารล้านนาที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษาตำบลเวียงต้า โดยอิงตามตำแหน่งที่ตั้งและกลุ่มประชากรที่มีความเชื่อมโยงกับชาวลำปางและชาวไทใหญ่แล้ว มีที่เข้าตามเกณฑ์ คือ แบบวิหารโถงและแบบวิหารทรงปราสาท ข้อมูลที่ได้อรวบรวมขึ้นนี้สามารถใช้เป็นแนวทางตั้งต้นให้ชุมชนโดยรอบวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า ใช้ประกอบในการเลือกรูปแบบวิหารที่จะสะท้อนตัวตนและความเป็นมาของชุมชน เพื่อให้วัดหัวฝายบริหารจัดการพื้นที่ภายในวัดให้สามารถรองรับกิจกรรมและความเชื่อที่หลากหลาย ให้วัดยังคงสามารถเป็นพื้นที่รวบรวมจิตใจของผู้คนและสามารถส่งต่อเรื่องราวในชุมชนต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้มีคำถามในการศึกษาว่า ควรกำหนดขอบเขตและแนวทางการใช้พื้นที่วัดหัวฝายและบ่อเหล็กดำอย่างไร โดยการวิจัยนี้จะดำเนินผ่านกิจกรรมหลัก 3 ส่วน ดังนี้

1.การสำรวจสภาพกายภาพพื้นที่

ใช้การเปรียบเทียบข้อมูลแผนผังที่จัดทำโดยหน่วยงานปกครองท้องถิ่น ข้อมูลชั้นความสูงของระดับผิวดินจากข้อมูลภูมิศาสตร์สารสนเทศในระบบ QGIS การใช้โดรน (drone) จัดทำแผนภาพถ่ายทางอากาศนำมาประมวลเป็นแผนที่ฐาน (base map) เพื่อสอบถามข้อมูลการรับรู้พื้นที่เชิงกายภาพของชุมชน ตรวจสอบตำแหน่งและขอบเขตการใช้งานพื้นที่ที่สำคัญ เช่น ขอบเขตการใช้พื้นที่ศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กดำ ตำแหน่งขอบเขตบ่อเหล็ก การวางทิศทางอาคารหรือเส้นทางสัญจร กระบวนการส่วนนี้ตอบวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 ของโครงการวิจัย

2.การสัมภาษณ์ความต้องการของชุมชน

ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก จากปราชญ์ชุมชนหรือวิทยากรในท้องถิ่น (key person) จำนวน 19 ท่าน เพื่อระบุเอกลักษณ์ของพื้นที่และความต้องการของชุมชน ส่วนที่สองเป็นการนำข้อมูลแรกมาแล้วคัดเลือกตัวอย่างกลุ่มประชากรในชุมชนเพื่อจัดการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง มีผู้เข้าร่วมจำนวน 30 ท่าน เพื่อสอบถามข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์อย่างมีส่วนร่วม ถึงข้อมูลการรับรู้และยืนยันเอกลักษณ์ของพื้นที่ คติความเชื่อ และความต้องการการใช้พื้นที่โดยชุมชน ซึ่งกระบวนการในส่วนนี้จะตอบวัตถุประสงค์ในข้อที่ 2 ของโครงการวิจัย

3.การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในสอบถามข้อมูลและรวบรวมข้อคิดเห็นต่อแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เป็นการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างภาพความเข้าใจร่วมกัน ระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ในพื้นที่ สรุปลักษณะการใช้งานพื้นที่และแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่วัดหัวฝาย โดยการใช้ข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศและหุ่นจำลองในการระบุตำแหน่ง ขนาดและขอบเขตพื้นที่โครงการ ร่วมกันระบุข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้ชุมชนได้เข้าใจภาพเอกลักษณ์พื้นที่ในจินตนาการร่วมกัน (ดังภาพที่ 3) ตามกรอบแนวคิดตัวแบบการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Platform: LIP) ประกอบด้วย พื้นที่การเรียนรู้ร่วมกัน เป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกัน วิทยาการกระบวนการจัดการความรู้ ความรู้ และกิจกรรม เป็นการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมโดยภาคประชาสังคม ในการจัดการให้เกิดกลไกภาคีเครือข่ายบูรณาการความร่วมมือ (collaboration) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการยกระดับข้อมูลเปิดของชุมชน (community data inventory) และพัฒนาแพลตฟอร์ม (platform) เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน จากนั้นดำเนินการปรับปรุงข้อมูลและประมวลแนวทางอนุรักษ์พื้นที่ แล้วส่งมอบผลงานคืนกลับสู่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ใช้องค์ความรู้ ชุดข้อมูล และสารสนเทศที่ได้จากโครงการวิจัย ในการดูแลพื้นที่ของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน ซึ่งกระบวนการในส่วนนี้จะตอบวัตถุประสงค์ในข้อที่ 2 ของโครงการวิจัย



ภาพที่ 3 กระบวนการมีส่วนร่วมโดยชุมชนที่วัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

สรุปผลการศึกษา

จากการสัมภาษณ์อย่างมีส่วนร่วมและการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) ผลการศึกษารูปได้เป็น 3 ส่วนหลัก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การสำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน


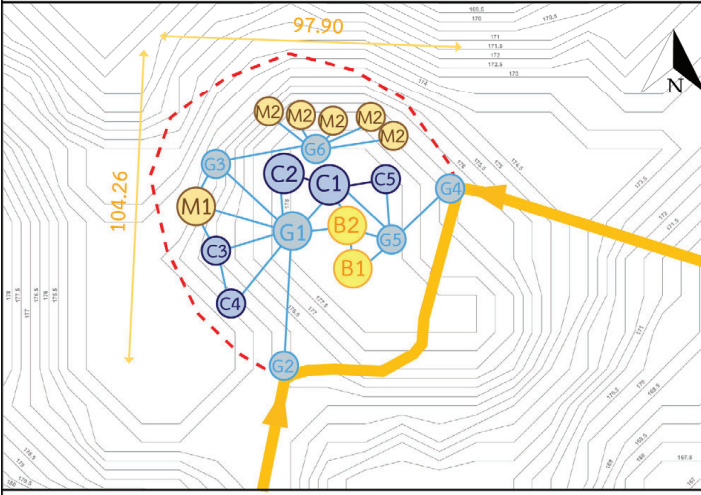

จากการสำรวจอย่างมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์กลุ่มตัวแทนประชากรภายในชุมชน งานวิจัยได้ผลการสำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน สามารถอธิบายได้ 3 ส่วน ประกอบด้วย สภาพกายภาพพื้นที่ ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในพื้นที่ และความสัมพันธะหว่างการใช้พื้นที่กับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน มีรายละเอียดอ้างอิงตามตารางที่ 1 ดังนี้

1.1 สภาพกายภาพพื้นที่ พื้นที่ศึกษามีขนาด 4 ไร่ ตั้งอยู่บนเนินดินที่มีฐานเป็นวงกลม กว้าง 97.90 เมตร ยาว 104.26 เมตร สูง 7 เมตร บริเวณเชิงเขาห่างจากชุมชนไปทางทิศตะวันตกราว 400 เมตร พื้นที่มีพืชพรรณหลักเป็นต้นสัก จุดที่สูงที่สุดเป็นบ่อเหล็กดำและศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กดำ ทางทิศตะวันตกของพื้นที่ศึกษาเป็นแนวเชิงเขา ทางทิศเหนือและตะวันออกถูกล้อมด้วยแปลงเกษตรของชุมชน มีทางเข้าออกหลักอยู่ทางทิศใต้ ส่วนทิศตะวันออกมีการใช้เข้าออกโดยชุมชนอยู่บ้าง แนวเขตด้านทิศเหนือของพื้นที่มีคูน้ำจะมีสนิมเหล็กสีแดงเมื่อฝนตก พื้นที่ภายในสามารถแบ่งได้ 4 ส่วน คือ พื้นที่กิจกรรมในเขตพุทธาวาส (B) พื้นที่กิจกรรมในเขตสังฆาวาส (M) พื้นที่กิจกรรมร่วมกับชุมชน (C) และพื้นที่ลานและเส้นทางเชื่อมต่อ (G)

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในพื้นที่ งานวิจัย พบว่า ชุมชนให้ความสำคัญอย่างมากกับพื้นที่กิจกรรมในเขตพุทธาวาส (B) โดยศาลาพระไม้ (B2) เป็นพื้นที่เชื่อมต่อที่สำคัญไปสู่ศาลาบำเพ็ญกุศล (B1) แต่พื้นที่ที่ต้องรองรับการใช้งานมากที่สุด คือ พื้นที่กิจกรรมร่วมกับชุมชน (C) โดยบ่อเหล็กดำ (C1) เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ แต่สื่อสารและเชื่อมโยงกับชุมชนได้น้อย พื้นที่ศาลเจ้าพ่อบ่อดำ (C2) จึงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมพื้นที่ศึกษาเข้าสู่การรับรู้ของชุมชน โดยมีพื้นที่ลานจัดพิธีกรรม (G1) เป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญที่สุด แต่กลับไม่ได้รับการรับรู้และให้ความสำคัญในการพัฒนา ส่วนพื้นที่สำนักงานเจ้าอาวาส (M1) อยู่ในตำแหน่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือรักษาสภาพโดยรวมของพื้นที่ เพราะเชื่อมโยงทั้งพื้นที่ที่สำคัญในพิธีพุทธ (B1) พิธีความเชื่อของชุมชน (C2) ร่วมกับพื้นที่ลานจัดพิธีกรรม (G2)

1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้พื้นที่กับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน พื้นที่ซึ่งเป็นจุดหมายและเป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญกับวิถีชีวิตและภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน คือ พื้นที่ศาลาบำเพ็ญกุศล (B1) พื้นที่ศาลาพระไม้ (B2), บ่อเหล็กดำ (C1) และพื้นที่ศาลเจ้าพ่อบ่อดำ (C2) มีแนวการเชื่อมโยงที่สำคัญตามลำดับคือ (G2)-(G1)-(B2)-(B1) โดยมีพื้นที่สำนักงานเจ้าอาวาส (M1) เป็นส่วนที่คอยดูแลควบคุม

ตารางที่ 1 ผลการสำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน

แผนผังแสดงผลการสำรวจพื้นที่	ประเด็นการสำรวจ
<p>แผนผังแสดงสภาพกายภาพพื้นที่และตำแหน่งสิ่งปลูกสร้างภายในพื้นที่</p> 	<p>1.รายละเอียดสภาพกายภาพพื้นที่</p> <p>พื้นที่ศึกษามีขนาด 4 ไร่ ตั้งอยู่บนเนินดินที่มีสัณฐานเป็นวงกลม กว้าง 97.90 เมตร ยาว 104.26 เมตร สูง 7 เมตร บริเวณเชิงเขาห่างจากชุมชนไปทางทิศตะวันตกราว 400 เมตร พื้นที่มีพืชพรรณหลักเป็นต้นสัก จุดที่สูงที่สุดเป็นบ่อเหล็กและศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กดำ ทางทิศตะวันออกของพื้นที่ศึกษาเป็นแนวเชิงเขาทางทิศเหนือและตะวันออกถูกล้อมด้วยแปลงเกษตรของชุมชน มีทางเข้าออกหลักอยู่ทางทิศใต้ ส่วนทิศตะวันออกมีการใช้เข้าออกโดยชุมชนอยู่บ้าง แนวเขตด้านทิศเหนือของพื้นที่มีคูน้ำจะมีสนิมเหล็กสีแดงเมื่อฝนตก</p>
<p>แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในพื้นที่</p> 	<p>2.ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในพื้นที่</p> <p>พื้นที่กิจกรรมในเขตพุทธาวาส (B) B1 = ศาลาบำเพ็ญกุศล B2 = ศาลาพระไม่</p> <p>พื้นที่กิจกรรมในเขตสังฆาวาส (M) M1 = สำนักงานเจ้าอาวาส M2 = กุฏิพระสงฆ์</p> <p>พื้นที่กิจกรรมร่วมกับชุมชน (C) C1 = บ่อเหล็กดำ C2 = ศาลเจ้าพ่อบ่อดำ C3 = โรงครัว C4 = ห้องน้ำ C5 = ศาลาเอนกประสงค์</p> <p>พื้นที่ลานและเส้นทางเชื่อมต่อ (G) G1 = ลานจัดพิธีกรรม G2, G4 = ทางเข้าออก G3, G5, G6 = ลานเชื่อมกิจกรรม</p>
<p>แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้พื้นที่กับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน</p> 	<p>3.ความสัมพันธ์พื้นที่กับภูมิทัศน์วัฒนธรรม</p> <p>ZONE 1 พื้นที่เขตพุทธาวาส (B) สัมพันธ์กับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน</p> <p>ZONE 2 พื้นที่เขตสังฆาวาส (M) สัมพันธ์กับชุมชนในการประสาน เชื่อมกิจกรรม</p> <p>ZONE 3 พื้นที่เขตปฏิบัติธรรม (M & C) เน้นใช้กันขอบเขต (BUFFER) เชื่อมโยงกับชุมชนในมิติพืชพรรณ</p> <p>ZONE 4 พื้นที่ใช้ร่วมกับชุมชน (C) สัมพันธ์กับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน แต่ความถี่ในการใช้มีแนวโน้มลดลง</p>

2. การวิเคราะห์การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ

สามารถแบ่งกระบวนการมีส่วนร่วมออก 4 ส่วน ประกอบด้วย (1) ผลการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการ (2) ผู้ขับเคลื่อน (3) เครือข่ายการมีส่วนร่วม และ (4) สรุปข้อค้นพบหลังดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการ มีรายละเอียดอ้างอิงตามตารางที่ 2 ดังนี้

2.1 ผลการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการขั้นตอนการให้ข้อมูล (inform) วัดและชุมชนได้ข้อมูลและได้เห็นสภาพพื้นที่จากมุมที่ไม่เคยได้พบมาก่อน เห็นภาพรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันในกลุ่มชน ส่วนขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็น (consult) ชุมชนสามารถระบุตำแหน่ง ขนาดและความต้องการการใช้สอยภายในพื้นที่ที่สามารถระบุได้ว่า สิ่งที่ต้องการสื่อสาร คือ เอกลักษณ์การผลิตหลักและความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน และในขั้นตอนการร่วมเกี่ยวข้อง (involve) ชุมชนสามารถสรุปรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมว่า ต้องการในรูปแบบคล้ายวิหารสกุลลำปางในพุทธศตวรรษที่ 23 และแนวทางการจัดการบริเวณวัดหัวฝายต้องการเว้นขอบเขตไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้างมากตบพื้นที่โดยรอบพื้นที่บ่อเหล็ก และให้การพัฒนาสิ่งปลูกสร้างในวัดขยายไปทางทิศใต้

2.2 ผู้ขับเคลื่อน พบว่า ผู้ขับเคลื่อนที่มีส่วนอย่างมากในการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วม คือ เจ้าอาวาสวัดหัวฝาย (K1) ซึ่งเป็นผู้ดูแลพื้นที่โดยหลักและสมาชิกท่านหนึ่งจากเครือข่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดแพร่ (K2) ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ภายนอกชุมชนแต่มีความสนใจในการอนุรักษ์งานศิลปวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม โดยมีสมาชิกกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ (V1) และผู้ใหญ่บ้าน (V2) เข้าร่วมขับเคลื่อน ส่วนปราชญ์ชุมชน (V3) ยังไม่มาร่วมในกิจกรรมมีส่วนร่วม ทำให้ข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลที่ผกผันผู้อื่นมาสื่อสาร

2.3 เครือข่ายการมีส่วนร่วม เครือข่ายการมีส่วนร่วมที่พบเป็นไปในลักษณะการรวมศูนย์การตัดสินใจ โดยผู้ที่มีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนและตัดสินใจของเครือข่าย คือ เจ้าอาวาสวัดหัวฝาย (K1) และมีสมาชิกเครือข่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดแพร่ (K2) ช่วยรักษาสมดุลในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นของเครือข่ายการมีส่วนร่วม จากผลการวิเคราะห์เครือข่ายการมีส่วนร่วมนี้ ควรส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ (V1) ผู้ใหญ่บ้าน (V2) และปราชญ์ชุมชน (V3) เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงข้อคิดเห็นมากขึ้นผ่านการประชุมกลุ่มย่อยและการสนับสนุนข้อมูลในการใช้สื่อสารร่วมกัน

2.4 สรุปข้อค้นพบหลังดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการ ผู้ใหญ่บ้าน (V2) และปราชญ์ชุมชน (V3) เป็นกลุ่มที่ควรให้การสนับสนุนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น เพราะเป็นกลุ่มที่มีการเชื่อมโยงเครือข่ายที่เป็นแรงกำลังขับเคลื่อนในชุมชนอย่างมาก ส่วนกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ (V1) ควรส่งเสริมให้มีการเพิ่มจำนวนสมาชิกใหม่ที่มีอายุน้อยเข้ามาเป็นกำลังสนับสนุน ส่วนเจ้าอาวาสวัดหัวฝาย (K1) ควรสนับสนุนทางเลือกการบริหารจัดการ

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่อนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กต่ำ

	ผลจากการดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ		
ประเด็นในการวิเคราะห์	ขั้นตอนการให้ข้อมูล (inform)	ขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็น (consult)	ขั้นตอนการร่วมเกี่ยวข้อง (involve)
1.กระบวนการ (processes)	<ol style="list-style-type: none"> 1. สรุบบันทึกที่ได้จากการสำรวจสภาพกายภาพของพื้นที่ศึกษาผ่านภาพถ่ายมุมสูงจาก Drone แผนที่ แผนที่ และแผนที่ 2. สรุบบันทึกเกี่ยวกับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม และการอนุรักษ์พื้นที่ โดยใช้รูปภาพและแผนที่ให้วัดและชุมชนรับทราบ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ประชุมกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มเพื่อรวบรวมข้อมูล/ข้อคิดเห็นในการใช้พื้นที่/ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม 2. ประมวลผลข้อมูลที่ได้แล้วเสนอให้วัดและชุมชนรับทราบ เพื่อตรวจทาน 3. สรุบบันทึกในรูปแบบแผนที่ แผนที่ และแผนที่ ให้วัดและชุมชนใช้ในการมีผู้ต้องการให้ข้อมูลเพิ่ม 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการแสดงความคิดเห็น 2. ร่วมกันสรุปรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม โดยใช้รูปภาพแผนที่และตารางเปรียบเทียบร่วมกับวัดและชุมชน 3. ร่วมกันกำหนดแนวทางการใช้และการอนุรักษ์พื้นที่
2.ผู้ขับเคลื่อน (key actors)	<p>K1= เจ้าอาวาส ประธานระหว่างกลุ่ม</p> <p>K2= เครือข่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม</p> <p>V1= แม่บ้านผู้สูงอายุ เชื่อมโยงกับกลุ่มสมาชิกในชุมชนที่มากแล้วประจำ</p> <p>V2= ผู้ใหญ่บ้าน เชื่อมโยงกับกลุ่มสมาชิกในชุมชนที่เข้ามาทำกิจกรรมในวัด</p> <p>R = ผู้วิจัย นำเสนอข้อมูล</p>	<p>K1= เจ้าอาวาส ให้ความเห็นในฐานะผู้ดูแล</p> <p>K2= เครือข่ายอนุรักษ์ให้ความเห็น</p> <p>V1= แม่บ้านผู้สูงอายุสรุปการใช้พื้นที่</p> <p>V2= ผู้ใหญ่บ้าน/การใช้พื้นที่/รูปแบบศิลป</p> <p>V3= ประชาชนชุมชน</p> <p>R = ผู้วิจัย ขับเคลื่อนกระบวนการ</p> <p>S1= ตัวแทนผู้ให้ทุนในการปรับปรุงพื้นที่</p> <p>S2= ผู้ให้ทุนในการปรับปรุงพื้นที่</p> <p>S3= เครือข่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม</p> <p>S4= ช่าง/ผู้รับเหมางานก่อสร้าง</p>	<p>K1= เจ้าอาวาส ให้ความเห็น</p> <p>K2= ให้ความเห็น/ร่วมตั้งคำถาม</p> <p>V1= แม่บ้านผู้สูงอายุ สรุปการใช้พื้นที่</p> <p>V2= ผู้ใหญ่บ้าน/การใช้พื้นที่/รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม</p> <p>R = ผู้วิจัยจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ</p> <p>S1= ตัวแทนผู้ให้ทุนถ่ายทอดความเห็น</p> <p>S3= ให้ความเห็น/ร่วมตั้งคำถาม</p>
3.ผังเครือข่ายการมีส่วนร่วม (participation network diagram)	<p>ความหมาย :</p> <p>K = วิทยากร/ปราชญ์ชุมชน</p> <p>V = ประชากรในชุมชน</p> <p>S = ผู้มีส่วนร่วมนอกชุมชน</p> <p>R = ผู้วิจัย</p>		
4.ผลการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการ (results of activities)	<ol style="list-style-type: none"> 1. วัดและชุมชนได้ข้อมูล และได้เห็นสภาพพื้นที่จากมุมที่ไม่เคยได้พบมาก่อน 2. วัดและชุมชน ซึ่งเชื่อว่าตนเองมีความเชื่อมโยงกับชุมชนในจังหวัดลำปาง เห็นภาพรูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ที่ชัดเจนขึ้นสามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันในชุมชนได้ 3. ได้เห็นทิศทางในการอนุรักษ์พื้นที่ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ลานหน้าศาลเจ้าพ่อดำตั้งจุดคนได้ 200-300 คน และต้องการลานรองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชน 2. ชุมชนต้องการสื่อสารถึงเอกลักษณ์และความสามารถในการพึ่งพาตนเอง 3. ชุมชนต้องการการจัดขอบเขตในวัดที่ชัดเจน/จัดการพิธีกรรม/ป้องกันการทำลายของบ่อเหล็ก 4. ต้องการขยายศาลาบำเพ็ญกุศลให้เป็นพระวิหาร/ศาลาการเปรียญให้ใหญ่ขึ้นร้อยละ 30 5. ต้องการพื้นที่ที่เรียนรู้บ่อเหล็ก/วัฒนธรรม 	<ol style="list-style-type: none"> 1. วัดและชุมชนได้ร่วมกันเสนอและสอบถามความต้องการในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน 2. วัดและชุมชน ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับรูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรม 3. วัดและชุมชน ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวทางการใช้และการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำและพื้นที่ของวัดหัวฝาย

3. สรุปข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ

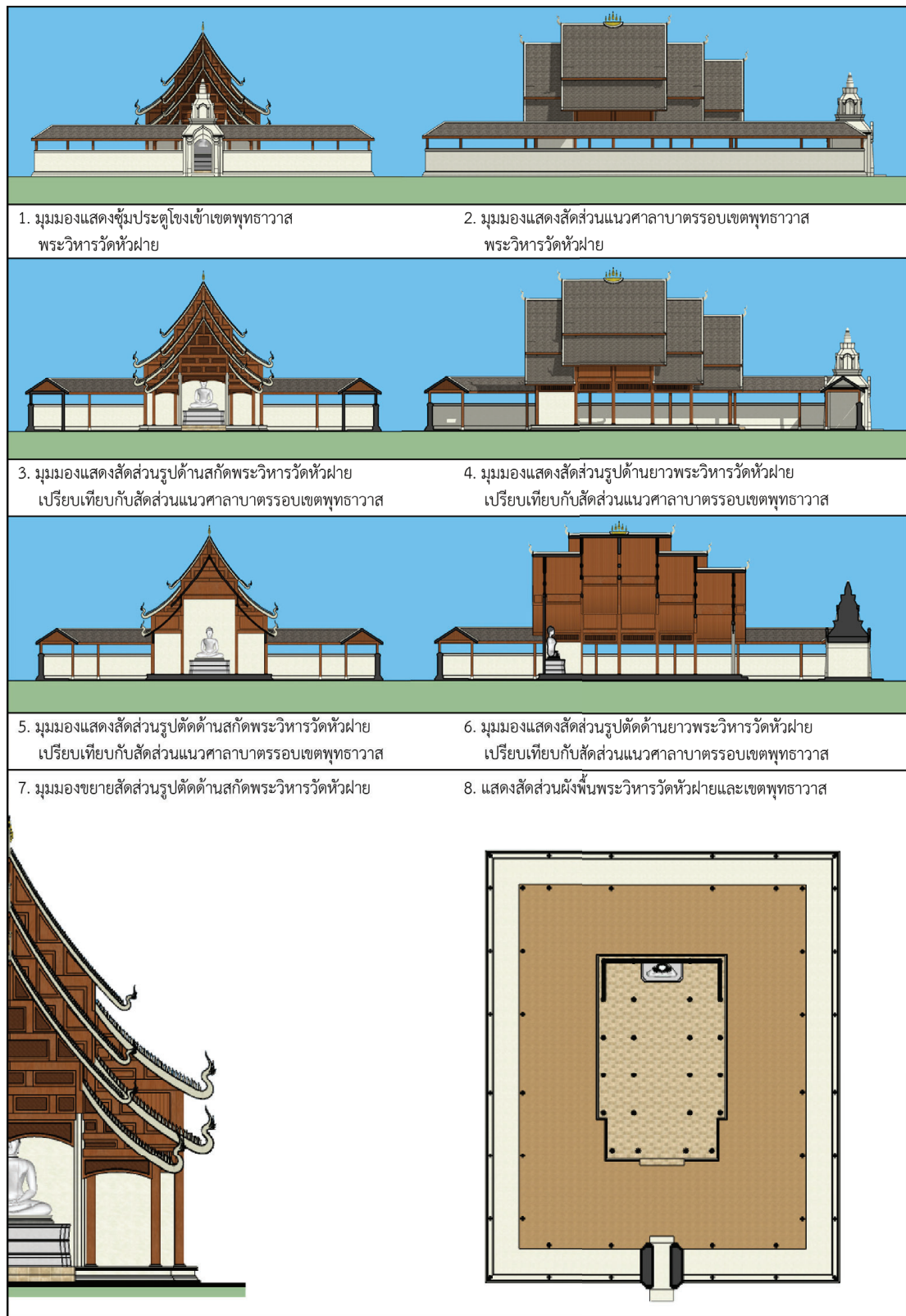
สามารถแบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย รูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย และแนวทางการจัดการพื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเพื่ออนุรักษ์บ่อเหล็กดำ มีรายละเอียดอ้างอิงตามภาพที่ 5 และตารางที่ 3 ดังนี้

3.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ชุมชนต้องการให้เลือกใช้รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมคล้ายวิหารสกุลลำปางในพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นพระวิหารโถงทรงอ่างปู (ทรงพระวิหารล้านนาที่เปรียบว่ามีลักษณะแข็งแกร่งไม่อ่อนช้อยคล้ายผู้ชาย) มีขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนลานทรายมีศาลาบาตรล้อมรอบ (ดังภาพที่ 4) ช่วงช่อบนบันไดทางเข้า กว้าง 2.60 เมตร ตั้งสูง 1.75 เมตร ความสูงเสาจากระดับหลังช่อถึงพื้นสูง 3.80 เมตร ช่วงช่อที่สองมา กว้าง 3.15 เมตร ตั้งสูง 2.10 เมตร ความสูงเสาจากระดับหลังช่อช่วงที่สองถึงพื้นสูง 4.35 เมตร ช่วงช่อโถงกลาง (ช่อหลวง) กว้าง 3.15 เมตร ตั้งสูง 2.10 เมตร ความสูงเสา (เสาหลวง) จากระดับหลังช่อช่วงโถงกลาง (ช่อหลวง) ถึงพื้นสูง 5.35 เมตร

3.2 แนวทางการจัดการพื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเพื่ออนุรักษ์บ่อเหล็กดำ ชุมชนต้องการให้เว้นขอบเขตไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้างมากดทับพื้นที่โดยรอบพื้นที่บ่อเหล็ก และให้การพัฒนาสิ่งปลูกสร้างในวัดขยายไปทางทิศใต้ ดังภาพที่ 5 - 7 มีการผลิตภาพจำลองจากข้อมูลในการประชุมเชิงปฏิบัติการสื่อกลางใช้ต่อรองกับผู้ให้ทุนในการบูรณะพื้นที่ โดยสื่อสารเรื่องการใช้วัสดุพื้นแบบกึ่งชั่วคราวที่মন้ำหนักเบาชุมชนสามารถซ่อมแซมปรับเปลี่ยนได้เอง และแสดงการใช้พื้นที่ของชุมชน ในบริเวณลาน G1 ซึ่ง Sauer (2008) เสนอว่าควรใช้ธรรมชาติในการส่งเสริมการเป็นสื่อ (medium) ทางวัฒนธรรม เพราะพื้นที่ลาน G1 ชุมชนมีการใช้งานทั้งในแง่การบูชาวิญญานบรรพบุรุษ การสักการะพระพุทธรูป และการใช้ชีวิตเชิงสังคมของชุมชน และแสดงลักษณะการกำหนดขอบเขตด้วยศาลาบาตรที่มีความยืดหยุ่นในการใช้พื้นที่ เนื่องจากผู้ที่เข้าดูแลและใช้พื้นที่เป็นประจำมีน้อย และสามารถรับรองรับผู้เข้าใช้จำนวนที่มากขึ้นในช่วงเทศกาลได้ เป็นการต่อรองเชิงอำนาจโดยชุมชน ตามแนวคิดของ Wilson III (2008) การสร้างขอบเขต (buffer zone) และการเชื่อมโยงภาพแทนกับงานวางผังพระวิหารที่ชุมชนได้เลือกให้สื่อถึงรูปแบบของวิหารสกุลลำปางในพุทธศตวรรษที่ 23 นอกจากนี้ ยังพบว่าพื้นที่วัดหัวฝายปัจจุบันมีการเชื่อมต่อพื้นที่ตามลำดับ G2-G1-C2-C1-G5-G4 เป็นแนวการใช้งานพื้นที่ที่สำคัญในเชิงวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน โดยเฉพาะลานพิธีกรรม (G1) แนวทางการจัดการเน้นแนวการสัญจร การแบ่งขอบเขต เพื่อเน้นย้ำความสำคัญพื้นที่



ภาพที่ 4 แบบจำลองสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่



ภาพที่ 5 แบบเสนอรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่



ภาพที่ 6 แบบจำลองทัศนียภาพโดยรอบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แสดงตัวอย่างการเว้นระยะสร้างขอบเขต (buffer zone) และการให้ข้อมูลวัสดุปูพื้นที่งิ้วชั่วคราวแก่ชุมชน

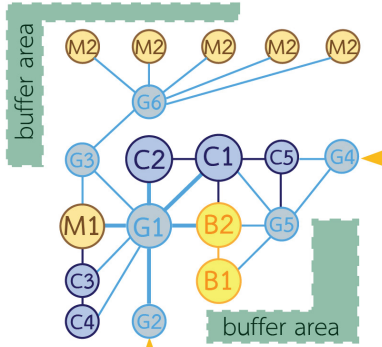
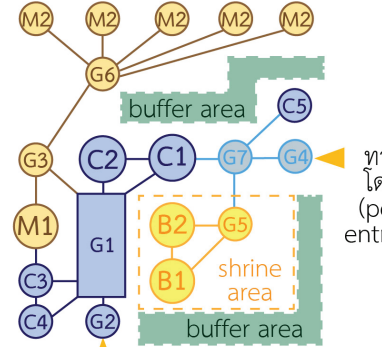

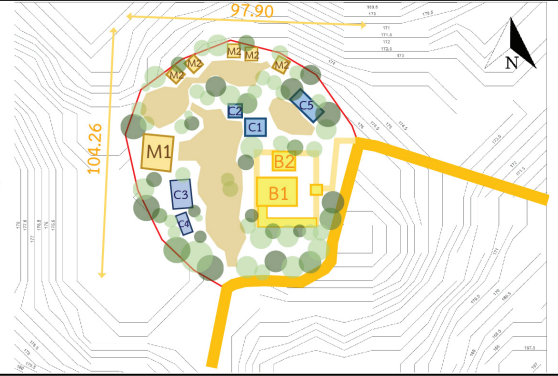


ภาพที่ 7 แบบจำลองทัศนียภาพโดยรอบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แสดงตัวอย่างการใช้ธรรมชาติส่งเสริมการเป็นสื่อ (medium) เชื่อมพื้นที่ชุมชนชาววิญญานบรรพบุรุษทางด้านซ้าย พื้นที่นันทนาการของชุมชนในส่วนกลางและมีการสงวนขอบเขตที่ชัดเจนขึ้นในพื้นที่พุทธาวาส



ภาพที่ 8 แบบจำลองทัศนียภาพโดยรอบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แสดงตัวอย่างการกำหนดขอบเขตด้วยสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงการสร้างขอบเขต (buffer zone) และการเลือกสื่อสารภาพจำร่วมของชุมชนที่ต้องการสื่อถึงการมีบรรพบุรุษเป็นชาวลำปาง

ตารางที่ 3 แนวทางการจัดการพื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเพื่ออนุรักษ์บ่อเหล็กดำ ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

พื้นที่บริเวณวัดหัวฝายก่อนการปรับปรุง	พื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเมื่อปรับตามกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม
 <p>ทางเข้าออกยานพาหนะ (vehicle entrance/exit)</p> <p>ทางเข้าออกโดยการเดิน (pedestrian entrance/exit)</p>	 <p>ทางเข้าออกยานพาหนะ (vehicle entrance/exit)</p> <p>ทางเข้าออกโดยการเดิน (pedestrian entrance/exit)</p>
	
<p>สรุปสิ่งที่งานวิจัยได้พบ :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. พื้นที่ลาน G1 ในช่วงที่มีพิธีกรรมจะต้องรองรับผู้คนเป็นจำนวนมาก แต่ช่วงเวลาอื่นจะเป็นเพียงเส้นทางเชื่อมระหว่างพื้นที่ มีศักยภาพพัฒนาเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ของชุมชน 2. การเชื่อมต่อพื้นที่ตามลำดับ G2-G1-C2-C1-G5-G4 คือแนวการใช้งานพื้นที่ที่สำคัญในเชิงวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน แต่ยังขาดการบริหารจัดการและเน้นย้ำความสำคัญ 3. พื้นที่เขตพุทธาวาส (B1, B2) และพื้นที่เขตสังฆาวาส (M1, M2) ยังขาดการเน้นขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจน มีการใช้พื้นที่ปะปนกันระหว่างฆราวาสกับสงฆ์ 	<p>สรุปแนวทางการจัดการพื้นที่บริเวณวัดหัวฝาย :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การจัดภูมิทัศน์พื้นที่ลาน G1 โดยเน้นใช้พืชพรรณ การปรับผิวพื้นลาน การเลือกวัสดุเพื่อเน้นแนวขอบ และการจัดให้บริเวณขอบลานให้ชุมชนสามารถใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน เพื่อเชื้อเชิญคนในชุมชนเข้ามาใช้พื้นที่ 2. กำหนดขอบเขตที่ชัดเจนให้พื้นที่เขตพุทธาวาส โดยเว้นระยะจากบ่อเหล็ก และในการก่อสร้างหรือการขยายพื้นที่ในอนาคตต้องขยายมาทางทิศใต้ เพื่อเลี่ยงการทำให้บ่อเหล็กได้รับการกระทบกระเทือนเสียหาย 3. การจัดการการระบายน้ำผิวดิน เพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของบ่อเหล็ก 4. การกำหนดแนวขอบเขต (buffer area) กันพื้นที่เขตพุทธาวาสและพื้นที่เขตสังฆาวาส ออกจากพื้นที่ที่จะใช้ร่วมกับชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

จากการสรุปผลการศึกษา พบว่า สภาพกายภาพพื้นที่ กิจกรรมในชุมชนและภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ยังมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอยู่ ในส่วนการมีส่วนร่วมของชุมชน ข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม พระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ ซึ่งพบประเด็นที่น่าสนใจสามารถนำมาอภิปรายเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับสภาพกายภาพพื้นที่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน พบว่า ในความเข้าใจของชุมชน ศาลาบำเพ็ญกุศล (B1) หรือพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาเป็นพระวิหารของชุมชนนั้น เป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุด แต่ผลการวิจัยชี้ว่าพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตคนในชุมชนนับตั้งแต่อดีต คือ บ่อเหล็กดำ (C1) ซึ่งต้องสื่อสารผ่านพื้นที่ศาลเจ้าพ่อบ่อดำ (C2) โดยมีพื้นที่ลานจัดพิธีกรรม (G1) เป็นแกนสำคัญในการรองรับและขับเคลื่อนกิจกรรม ซึ่งทั้ง 3 พื้นที่ (C1-C2-G1) ต้องทำงานร่วมกันอย่างไม่แยกส่วน ต้องมีการส่งเสริมทัศนียภาพให้มีความน่าเคารพ ในขณะเดียวกัน ต้องจัดการพื้นที่ให้เชื่อเชิญคนรุ่นถัดไปของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่ จุดนี้สะท้อนว่าการวิจัยได้ค้นพบและแสดงให้เห็นชุมชนได้ทราบว่า การรับรู้และให้ความสำคัญต่อสภาพกายภาพพื้นที่ของชุมชน ไม่ตรงกับการใช้งานที่เกิดขึ้นจริง และเสนอโอกาสในการปรับสภาพแวดล้อม เพื่อให้สมาชิกรุ่นถัดไปในชุมชนยังสามารถรับรู้เชื่อมโยงสภาพกายภาพพื้นที่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ต่อไปได้

2. ประเด็นการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็ก พบว่า งานวิจัยสามารถสรุปได้ว่าเครือข่ายการมีส่วนร่วมในชุมชนหัวฝาย มีลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และมีผังโครงข่ายในรูปแบบรวมศูนย์การตัดสินใจ มีกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ (V1) ผู้ใหญ่บ้าน (V2) และปราชญ์ชุมชน (V3) เป็นกลุ่มขับเคลื่อนกิจกรรมหลัก ควรส่งเสริมให้มีการเพิ่มจำนวนสมาชิกใหม่ที่มีอายุน้อยเข้ามาเป็นกำลังสนับสนุน ส่วนเจ้าอาวาสวัดหัวฝาย (K1) ควรสนับสนุนข้อมูลทางเลือกการบริหารจัดการ และส่งเสริมการกระจายส่งต่อข้อมูลสู่หน่วยอื่นในชุมชน ส่วนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของโครงข่ายในรูปแบบรวมศูนย์การตัดสินใจนี้ จะต้องส่งเสริมการกระจายข้อมูลและอำนาจการตัดสินใจ และควรส่งเสริมให้ มีกลุ่มสมาชิกใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงข่ายให้มากขึ้น

3. ประเด็นข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ พบว่า งานวิจัยสามารถเสนอรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารต่อชุมชน และยังมีการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่อตัวรูปแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งนับเป็นแนวทางที่ดีตามกระบวนการมีส่วนร่วม ส่วนการการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำนั้น ชุมชนสามารถยืนยันได้ว่าต้องการเว้นขอบเขตไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้างมากดทับพื้นที่โดยรอบพื้นที่บ่อเหล็ก และสามารถระบุให้การพัฒนาสิ่งปลูกสร้างในวัดขยายไปทางทิศใต้ ในการเชื่อมต่อพื้นที่ตามลำดับ G2-G1-C2-C1-G5-G4 (ดังตารางที่ 3 ในส่วนพื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเมื่อปรับตามกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม) ควรให้ความสำคัญในเชิงวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน โดยเฉพาะลานพิธีกรรม (G1) ควรเน้นแนวการสัญจร การแบ่งขอบเขต เพื่อเน้นย้ำความสำคัญพื้นที่

ข้อเสนอแนะและการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

พื้นที่ศึกษาที่วัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า เป็นภาพแทนชุมชนขนาดเล็กที่เคยเป็นผู้ผลิตทรัพยากรหลักที่สำคัญ แต่ได้พบการเปลี่ยนแปลงทั้งมิติการผลิต มิติความเชื่อและมิติความต่างของช่วงวัยภายในชุมชน สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้มีให้พบได้ทั่วไปในสังคมไทยในปัจจุบัน การวิจัยนี้ เลือกใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อรวบรวมข้อมูลจากชุมชนและส่งเสริมให้ชุมชนมีการกระจายข้อมูลให้นำไปสู่การบริหารจัดการร่วมกันในชุมชน พบว่า ระยะเวลาดำเนินกิจกรรมกับตัวแทนปราชญ์ชุมชน (V3) ผู้นำในชุมชน (V2) และผู้ดูแลพื้นที่หลัก (K1) น้อยเกินไปที่จะทำให้ทั้ง 3 หน่วยสามารถขับเคลื่อนร่วมกัน เพราะพื้นที่ศึกษามีมิติการซ้อนทับทางการใช้งานจากความเชื่อและการปกครองที่ต่างระบบกันจากทั้ง 3 หน่วยนี้เป็นหลัก โดยงานวิจัยนี้ได้แสดงการเชื่อมต่อพื้นที่ในวัด กระบวนการมีส่วนร่วมและเครือข่ายการมีส่วนร่วมออกมาเป็นผังภาพ ทำให้สามารถเห็นภาพร่วมกันได้ง่าย สามารถวิเคราะห์ได้ตรงประเด็น และสามารถช่วยให้ชุมชนสามารถตัดสินใจร่วมกันได้ง่ายขึ้น ส่วนนี้สามารถประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่น โดยแบ่งประเด็นข้อเสนอแนะเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ประเด็นการสำรวจความสัมพันธ์ ระหว่างกิจกรรมสภาพกายภาพพื้นที่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน

งานวิจัย พบว่า ในการจัดทำแผนที่ฐาน (base map) โดยใช้ข้อมูลภูมิศาสตร์สารสนเทศในระบบ QGIS จะมีความคลาดเคลื่อนในแนวเส้นชั้นความสูง (contour line) ส่วนการใช้โดรน (drone) จะมีความคลาดเคลื่อนจากมุมมองความกว้างของเลนส์รับแสง ทำให้ขอบแผนที่ที่สร้างขึ้นมีบิดโค้งความคลาดเคลื่อนจึงต้องมีระยะการซ้อนทับภาพถ่ายที่เหมาะสม ความเข้าใจข้อจำกัดทางเครื่องมือเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและนักวิจัยในท้องถิ่นที่จะสามารถนำไปปรับกระบวนการประมวลผลข้อมูลให้ตรงตามสภาพแวดล้อมจริงได้มากยิ่งขึ้น ส่วนการค้นพบว่าชุมชนมีการรับรู้และให้ความสำคัญพื้นที่ทางกายภาพภายในวัดหัวฝายไม่ตรงกับการใช้งานที่เกิดขึ้นจริงของชุมชน เป็นประเด็นที่พึงระวังในการดำเนินการสำรวจและบันทึกข้อมูล แม้ว่าชุมชนหรือกลุ่มตัวอย่างทางการศึกษาจะให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน แต่ในพื้นที่ศึกษาที่มีการซ้อนทับทางมิติการรับรู้เชิงสังคมอยู่หลายชั้น อาจทำให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ไม่ตรงกับสิ่งที่ปรากฏในการใช้งานพื้นที่เชิงกายได้

2. ประเด็นการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหาร เพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กต้า

งานวิจัยนี้ มีจุดเด่นในการประมวลภาพข้อมูลเชิงอรรถให้เป็นผังภาพ และคณะวิจัยมีทักษะการอธิบายที่ทำให้ชุมชนสามารถเข้าใจและนึกภาพตามได้ง่าย โดยการจัดผังวิเคราะห์โครงข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชนหัวฝายยังช่วยให้เข้าใจภาพรวมและลักษณะการขับเคลื่อนเครือข่ายการมีส่วนร่วมได้ชัดเจน สามารถช่วยลดอคติและข้อผิดพลาดในการดำเนินงานได้ แต่ควรบริหารเวลาให้กระชับ มีความถี่ในการเข้าไปสร้างความคุ้นเคยภายในพื้นที่ให้มากขึ้น และควรดำเนินงานให้สอดคล้องกับช่วงเวลาที่ชุมชนมีความผ่อนคลาย จึงจะช่วยให้เครือข่ายการมีส่วนร่วมสามารถขยายตัวไปสู่กลุ่มอื่นที่ยังไม่ปรากฏในกระบวนการมีส่วนร่วมในครั้งนี้ได้

3. ประเด็นการรวบรวมข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ

คณะวิจัยมีทักษะเด่นในวิชาชีพสถาปัตยกรรม มีการใช้หุ่นจำลอง แผนภาพ และแผนผัง ในการรวบรวมข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ ซึ่งเป็นการเก็บบันทึกข้อมูลแบบเผชิญหน้า (face to face) และการสัมภาษณ์ในแบบเล่าเรื่อง (story telling) แต่ในปัจจุบันมีเครื่องมือที่หลากหลายมากขึ้นในการรวบรวมข้อคิดเห็นชุมชน รวมถึงการสร้างช่องทางสารสนเทศ (online community) ที่มีการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ได้เข้ามาร่วมแสดงข้อคิดเห็นได้อย่างสะดวกและหลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะข้อคิดเห็นต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ หากชุมชนหัวฟายได้ข้อคิดเห็นทางวิชาการที่หลากหลายมากขึ้น จะเป็นผลดีต่อชุมชนในการที่เกิกระบวนการในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างกัน ซึ่งจะพัฒนาเป็นการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Boonyasurat, W. (2001). **Wihan Lanna**. (In Thai) [Lanna Vihara]. Bangkok: Muang Boran.
- Chakphisut, S. (2003). Karnsueksa thangleueak khong chumchon. (In Thai) [Community alternative education]. **Journal of Education Khon Kaen University**, 27(4), 18-23.
- Chumduang, W. (2023). Karn phatthana phiphitthaphan wat Sri Sutthawat hai pen phalang khruetakhai chumchon sangsan khong Wiang Pa Pao. (In Thai) [Development of the Sri Sutthawat temple museum as a network power, Wiang Pa Pao creative community]. **Journal of MCU Buddhapanya Review**, 8(1), 163-176.
- Cohen, J.M. & Uphoff, N.T. (1977). **Rural development participation: concepts and measures for project design, implementation and evaluation**. Ithaca NY: Rural Development committee, Cornell University.
- Kaufman, H.F. (1949). **Participation in organized activities in selected Kentucky localities**. Kentucky: Agricultural experiment station bulletin, University of Kentucky.
- Kemmis, S. & McTaggart, R. (2005). Participatory action research: communicative action and the public sphere. In Denzin, N. & Lincoln, Y. (Ed.). **The sage handbook of qualitative research** (pp.559-603). Thousand Oaks: Sage Publication.
- Lieorungruang, V., et al. (2007). Karn okbaep phuea khwamsabai nai Vihara lae Sim. (In Thai) [Comfortable living design for Vihara and Sim]. **Journal of Architectural/Planning Research and Studies**, 5(1), 117-132.

- Lynch, K. (1960). **The image of the city**. Cambridge: MIT Press.
- Oranratmanee, R. (2015). Dynamics of old districts in Thai conservation cities. **Journal of Mekong Societies**, 11(2), 97-111.
- Panin, O. (2005). Rabop niwet kap karn wang phang muban phuen thin khong Tai-Khoen Chiang Tung. (In Thai) [Ecology and layout of Tai-Khoen villages in Chiang Tung]. **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment**, 21, 17-24.
- Sauer, C. (2008). The morphology of landscape. In Oakes, T., Patricia, L. & Price, L.P. (Ed.). **The cultural geography reader** (pp.108-116). Oxfordshire: Routledge.
- Siprasat, P. (1999). **Patchai thi mi phon to karn mi suanruam nai karn damnoenngan khong khanakammakarn karnsueksa pracham rongrian prathomsueksa**. (In Thai) [Factors affecting participation in the operations of the primary school education committee]. Nonthaburi: Sukhothai Thammathariat Open University.
- Supasri, J. (2015). Hotham sin Lanna. (In Thai) [Lanna dhamma & contemporary art learning center]. **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture**, 12, 384-408.
- Thongthammachat, P. (2021). **Wihan Lanna: moradok phumpanya phuttha sathapattayakam**. (In Thai) [Lanna vihara buddhist architecture]. Chiangmai: Chiang Mai Provincial Administrative Organization.
- Tumtong, T. (2017). Mok Vihara: withi karn kamnot rabiap satsuan nai karn okbaep wihan nai phaknuea khong Thai. (In Thai) [Mok Vihara: guidelines for Vihara proportion and design in northern Thailand]. **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment**, 32, A51-A66.
- Wilson III, E.J. (2008). Hard power, soft power, smart power. **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 616, 110-124.
- Yasuda, S. (2008). **Karn torong choeng atta lak phan patibatkarn thang phuenthi khong raengngan kham phromdaen Chao Thai Yai nai phaknuea prathet Thai**. (In Thai) [Shan on the move: negotiating identities through spatial practices among Shan cross-border migrants in Northern Thailand] (Doctoral dissertation). Chiang Mai: Chiang Mai University.